

Hoe geluk zich vergist in ongeluk

De marginalen van Dimitri Verhulst en Stephan Vanfleteren

Jellie Brouwer

De mooiste zin uit *De helaasheid der dingen* is deze. 'De aanwezigen bedronken zich geduldig naar dat niveau waarop geluk en ongeluk zich in elkaar vergissen.' Dat overkomt je als lezer van dit boek ook: je vergeet dat het een roman is waarin een schrijvende jeugd wordt beschreven doordat het zo'n prachtig boek is. Schoonheid en lelijkheid vergissen zich in elkaar. Het boek laat zien hoe je kunt houden van lelijkheid. Het laat zien hoe je trots kunt zijn op iets waar je je voor schaamt en hoe je vast kunt blijven zitten aan iets dat je te gronde richt. Verraad versus loyaliteit.

Dimitri Verhulst geboren in 1972 is een nieuwe ster aan het Vlaamse literaire firmament. Hij debuteerde in 1999 met de verhalenbundel *De kamer hiernaast*, en kwam in 2001 met zijn eerste roman, *Niets, niemand en redelijk stil*. Toen ging het snel. Praktisch ieder jaar publiceerde hij een nieuw boek. *Problemski hotel*, uit 2003, is inmiddels in vele talen verschenen. En de romans die volgden, *De helaasheid der dingen* en *Mevrouw Verona daalt de heuvel af*, werden beide genomineerd voor de AKO literatuurprijs.

De helaasheid der dingen is een autobiografisch document. Het gaat over de periode dat de auteur een jongen van twaalf jaar was, door z'n moeder weggedaan aan z'n vader, die vervolgens ook niet bij machte bleek de jongen op te voeden. Vader en zoon trekken in bij grootmoeder in Aalst, in het boek Reetveergedem geheten. De bejaarde vrouw heeft nog een paar zonen in huis wonen. De omgeving is allesbehalve geschikt voor een kind. De wc is een gat in de grond, de ratten rennen rondjes om de tafel en als avondmaaltijd is er een schaal rauw gehakt waar iedereen een graai uitneemt. 'God schiep de dag, en wij sleepten ons er doorheen.'

Uit dit nest is een van België's nieuwe literaire helden voortgekomen, een grote want de vergelijking met Louis Paul Boon is al een aantal keren gemaakt.

De helaasheid laat zich zeker niet lezen als een afrekening met zijn milieu. Verhulst gaf in interviews al een paar keer te kennen dat hij met schroom over zijn familie spreekt. 'De wereld die ik beschrijf, bestaat nog. Marginalen zijn er altijd. Het heeft lang geduurd voor ik dit woord kon gebruiken om mijn eigen verleden te benoemen.'

Het was dan ook zijn uitdrukkelijke keuze om met liefde over zijn vader te schrijven. En die missie is zo geslaagd dat de lezer zich weer eens kan verbazen over de loyaliteit van kinderen jegens hun ouders. Desgevraagd vertelt Verhulst hoe hij door zijn vader met een mes werd bedreigd. In het boek is daarover niets terug te lezen. De vader is een alcoholist die zich keer op keer laat opnemen en net zo vaak weer teruggrijpt naar de fles. 'Ik was bang voor mijn vader, maar kon hem ook graag zien. Eigenlijk was hij een lieve mens, die nooit aan de drank had mogen zitten. Ik zag dat de drank zijn karakter aantastte. Soms dacht ik Gij sukkelaar, zegt hij in een interview in *De Standaard*.

Het wereldrecord drinken

Het is een groots boek over alcohol, over hoe alcohol generatie op generatie een allesbepalende rol kan spelen, hoe het geestrijke vocht van vader op zoon door de aderen blijft stromen. Drankgebruik bepaalt zelfs je status in deze kringen. Een man drinkt zichzelf omhoog in de hiërarchie. Al op de eerste pagina van *De*

helaasheid der dingen blijkt hoe. 'Mijn grootvader liet zich gewillig trakteren door jonge, dappere kerels die zich in zijn gratie zopen (hij had geen greintje respect voor mannen die niet konden drinken) en die hem uitdaagden in drinkduels met als inzet het aanzien van de ideale schoonzoon.'

Het is duidelijk. We hebben hier te maken met een milieu waarin Koning Alcohol oppermachtig is. Van vader op zoon drinkt men en grootvader wordt daarbij aangeduid als de Opperdrinker.

Schrijnender kan een omgeving niet zijn. Je moet een groot schrijver zijn om een literair meesterwerk te maken van een leven dat uit niet veel meer bestaat dan een roes uitslapen, rokend bijeenzitten, tv kijken ('de open haard voor de armen van geest') om vervolgens weer op café te gaan. Met af en toe een feestelijke onderbreking, jawel een drankfestijn, een aanval op het wereldrecord drinken. Bier welteverstaan.

Met argusogen werd het groeiende deelnemersaantal gevolgd, dat daags voor het grote evenement op elf stond. Elf dappere jongens, gewoontedrinkers uit verveling en traditie, kerels die van vader op zoon in de kantlijn leefden. Ze gooiden zichzelf op een barkruk als een jas, maar ook daarin blonken ze niet uit.

Wat zijn de motieven van een romancier om het alcoholische verleden van zijn eigen vader en de rest van de familie te beschrijven? Het gevaar van een larmoyant verhaal dreigt. En dat is het niet geworden. Integendeel.

Mijn vader mocht wel een groot drinker worden genoemd, maar hij was beperkt in zijn mogelijkheden: van rode wijn viel hij ogenblikkelijk in slaap. En hij was bovendien al een derde van zijn maag kwijtgespeeld aan de kwalijke gewoonte wijn en bier en campari en gin en alles wat hij grijpen kon door elkaar te mixen. Mijn vader was meer het type van de proletarische drinker, al dan niet noodgedwongen, een pilsboer. Hij dronk zich weliswaar te pletter maar probeerde daar geen enkele nadruk op te leggen. Zichzelf dood drinken was voor mijn vader geen sport maar eerder een sociale zegening.

Je zelf dood drinken een sociale zegening? Een alibi om samen te zijn, er moet een sociaal alibi zijn om jezelf dood te drinken.

In werkelijkheid stierf de vader toen Dimitri zeventien was en al jaren in pleeggezinnen en tehuizen was ondergebracht.

Uiteraard haast de auteur zich te zeggen dat hij mensen die in soortgelijke situaties opgroeï(d)en wil laten zien dat er een uitweg is. Maar natuurlijk is deze wereld van een ruw volk dat zich te pletter drinkt ook een goudmijn voor een schrijver. Want wanneer zijn wij als gecultiveerde lezers bij machte zo dicht bij te komen, op zo'n verantwoorde wijze?

En precies daarover voelt de auteur zich uiteraard ook ongemakkelijk. Pleegt hij geen verraad aan zijn familie?

In het boek wordt een scène beschreven waarin een academicus contact probeert te krijgen met één van de nonkels omdat hij onderzoek doet naar dronkemansliederen. De ikfiguur, ook gewoon Dimitri geheten om het overzichtelijk te houden, reageert woedend als de nonkel fier bereid is zijn medewerking te verlenen. We kunnen dit ook lezen als zelfkritiek. Is hij gemachtigd om de geheimen van zijn familie te ontsluiten voor de lezer die van Literatuur geniet, maar het echte leven niet kent?

De schoonheid van lelijkheid

Datzelfde ongemak over kunst met de zelfkant als onderwerp, komen we tegen bij een andere Belg, de fotograaf Stephan Vanfleteren. Diens fotoboek *Belgium* zou het beeldmateriaal kunnen zijn bij de roman van Verhulst. De romanpersonages uit *De helaasheid* lijken zo in het fotoboek van Vanfleteren binnengewandeld te zijn. De man met de gleufhoed, daaronder ogen die zo mistroostig kijken dat zijn snor er wel bij moet hangen, een trenchcoat (ik ben toch zo weer weg, blijf echt de hele avond niet hangen), een doodgeslagen pintje en een sigaret met askegel, zou de vader van Verhulst zelf kunnen zijn.

Afbeelding 6

Ook Vanfleteren vertelt dat hij het vreselijk zou vinden als de aanschouwer van zijn foto's zou spreken over sukkelaars of losers. Hij heeft, door ze te fotograferen, iets van ze weggenomen en dat moet goed begrepen worden. 'Je neemt iets van iemand en je bent hem dan iets verschuldigd.' Diegene naderhand een loser of sukkelaar noemen zou verraad zijn.

Hoewel hijzelf of zijn familie op geen enkele foto voorkomt noemt ook Vanfleteren zijn fotoboek autobiografisch. 'Meer dan ik zelf had kunnen bevroeden. Het is m'n eigen ziel.'

Zowel in *De helaasheid* als in *Belgium* lijkt het te gaan om werk van lang geleden. De aanschouwer/lezer zal in eerste instantie denken dat dit in vroeger tijden speelde. Die wereld kennen we niet, willen we niet kennen, willen we niet heel dicht in onze buurt hebben. Maar beide kunstenaars lijken ons met de neus op hedendaagse feiten te willen drukken: ze zijn er nog steeds, de marginalen.

En dit is het moment waarop geluk zich vergist in ongeluk. De lezer van de roman en de aanschouwer van de foto's begaan dezelfde vergissing: we vinden de beelden en het verhaal prachtig, maar we kijken naar de ondergang van medemensen.

Ook zonder de toediening van spiritualiën, alleen door te kijken en te lezen, kan geluk zich vergissen in ongeluk. Waarmee gezegd is dat kunst hetzelfde bij de menselijke geest teweeg kan brengen als drank of drugs. Zowel bij de maker als bij de consument ervan.

Het moment waarop geluk zich vergist in ongeluk zou je tristesse kunnen noemen. Er is zoveel liefde en verdriet tegelijkertijd in het werk van Vanfleteren en Verhulst. De schoonheid van lelijkheid verwart en maakt bedroefd.

Een andere foto van Vanfleteren laat drie mensen in een café zien. Een koppel, man met baard en zeemansuiterlijk streelt liefdevol over het hoofd van de vrouw die tegen hem aanzit. Rechts vooraan een heel wat treuriger geschiedenis. Man met overdadig getatoeëerde handen maar wat meer in het oog springt is de kots die hij gewoon laat stromen, het blijft zelfs in z'n snor hangen, met het glas bier in zijn handen.

Een gouden moment: personage laat zijn braaksel lopen terwijl hij een pint achterover slaat en achter zich een al even verloederd liefkozend stel weet.

Afbeelding 7

Je moet in alle opzichten heel dichtbij zijn om zo'n foto te kunnen maken. En je moet heel goed weten wat overmatig alcoholgebruik kan veroorzaken. De schrijver en de fotograaf weten dat de gelukzaligheid teweeg gebracht door drank of welk middel dan ook, vluchtig is, niet echt.

Maar er is begrip voor de vlucht. De verslaafde duikt weg in de vergissing omdat het er uit ziet als geluk. De vergissing als troost. Maar het blijkt om een schuilplaats zonder dak te gaan.

Schuilplaats met dak

Dimitri Verhulst raakt tegen zijn wil verzeild in het vaderschap. Zijn keuze om zich op het schrijven te storten in plaats van op de drank was niet genoeg om de vloek uit te bannen. Er mocht ook geen nageslacht komen. Dat gebeurde tot zijn verdriet toch en er komt een moment dat hij zijn zoon laat kennismaken met de nonkels. En voordat hij het weet zit zijn vijfjarige zoon aan het mazout (een licht alcoholisch drankje) en heeft hij zelf voordat hij het weet ook al weer vier pils achter de kiezen. En dan is daar het besef. Hij is al lang niet meer één van hen. 'Ik spreek mijn oude dialect niet meer. Heel af en toe begin ik het spontaan te spreken, als ik woedend ben of dronken. Weinig dus. Enorm weinig. Ik ben geen meer van hen maar zou het willen, om mijn loyaliteit te tonen, of mijn liefde, hoe men die gevoelens ook noemen moet.' Hij schaamt zich voor zijn geluk.

Is het toeval dat Verhulst en Vanfleteren beiden uit België afkomstig zijn? Zou hetzelfde boek ook in Nederland geschreven kunnen zijn? Had Vanfleteren dezelfde foto's ook hier kunnen maken? Het alcoholgebruik in België ligt iets hoger dan in Nederland maar niet schrikbarend. In België zijn er wel bijna tweemaal zoveel zelfmoorden als in Nederland. Elke dag maken zeven Belgen er een einde aan.

In België van de drank afkomen is een zwaardere opgave dan in Nederland. Natuurlijk heeft de Nederlandse ex-alcoholicus na zijn drooglegging ook een probleem als hij voor de zoveelste keer een wijntje of een biertje moet afslaan en hij enigszins bevreedd wordt aangekeken. 'Ah joh doe niet zo ongezellig. Voel je je niet lekker? Wat is er aan de hand?' Maar bij onze zuiderburen ben je sociaal gehandicapt. Je zal zoals Dimitri's vader maar postbode zijn en na de afkickkliniek weer aan het werk moeten.

Eens zou hij zijn werk weer moeten hervatten en zou hij op zijn vertrouwde ronde brieven ronddragen. Geen enkele postbode had zoveel cafés op zijn ronde als mijn vader, het was ooit zijn geluk geweest. (..)

De kroegbazin schonk de postbode een pint als hij brieven en de kranten op haar schenkbank smeed. 's Winters was het een alom aanvaarde daad van barmhartigheid de factuur een borrel aan te bieden die hem zou sterken tegen de vrieskou en de vuile wind. Porto en zo. Hoe straffer het spul, met hoe meer diminutiefjes het werd benoemd. Portootjes, cognacjes. De lente leek voor een postbode onhaalbaar ver, wat vele van die levers wel degelijk heel goed hebben ingeschat.

Welke Nederlandse postbode mag in 'diensttijd' drinken? 'Op café gaan' suggereert ook iets heel anders dan naar het café toegaan. Het doet denken dat het om een sport gaat.

Dat verslaving niets met activiteit, maar alles met passiviteit te maken heeft zit in de titel van het boek verborgen. 'Was er een probleem dan zeiden ze helaas. Nooit eens wilden ze zien dat ze een hand hadden in het ongeluk dat hen overkwam.' Dat is de alcoholist eigen. Hij drinkt om zich beter te voelen. In werkelijkheid verdooft hij zijn gevoel, dat bij iedere ontzuivering slechter wordt en dus om meer verdoving vraagt. Hij ontloopt zijn verantwoordelijkheden. Wanneer de vader naar de afkickkliniek gaat vraagt hij zijn broers zijn 12-jarige zoon in de gaten te houden. Alsof hij dat tot dan toe zelf had gedaan.

Dimitri Verhulst is zelf het levende bewijs dat een mens zich niet bij de helaasheid der dingen hoeft neer te leggen. Je kunt kiezen voor geluk. Men kan zijn verantwoordelijkheid nemen. 'Wat ik niet begrijp is die reflex van kinderen om dat hele miezerige leventje van hun ouders te kopiëren. Terwijl ze ooit die ouders zo vervloekt hebben', zegt Dimitri Verhulst in een interview met de Volkskrant. Je hebt er alleen wel een talent voor nodig om je te onttrekken aan dat groezelige bestaan. Niet de drank maar het schrijven blijkt een schuilplaats maar dan wel *met* een dak.

Verhulst zou wel tien van deze boeken kunnen schrijven maar doet dat niet. Hij weerstaat de verleiding om zijn jeugd uit te buiten. Zoals hij ook de verleiding van de constante verdoving weerstond. Verhulst was in staat te kiezen voor zijn geluk want wat is geluk meer dan kunnen omgaan met ongeluk? De verslaving aan verdovende middelen ligt op de loer als je dat niet kunt. Als het minste ongemak bestreden moet worden met een middel om dat gevoel weg te maken.

Verhulst en Vanfleteren kunnen leven met het ongeluk, sterker nog ze maken anderen er gelukkig mee.

Literatuur

Vanfleteren, Stefan. Belgica. Tiel: Lannoo, 2007.

Verhulst, Dimitri. De helaasheid der dingen. Amsterdam: Contact, 2007